

KARS ANTLAŞMASININ NAHCİVAN VE KARABAĞ ZAFERİ AÇISINDAN ÖNEMİ

Kerem KARABULUT¹

ÖZET

Kars ve Moskova Antlaşmaları Türkiye'nin 1921'de antlaşmalar olmasına rağmen, günümüzü etkilemektedirler. Mustafa Kemal Atatürk ve Arkadaşları tarafından Nahcivan'ın Azerbaycan'a bağlı özerk bir cumhuriyet olarak kalması konusunda gösterdikleri çaba çok önemlidir. O zaman gösterilen çabalar sonucu elde edilen başarının önemi, Karabağ Zaferi ile daha iyi anlaşılmıştır. Bu çalışma ile Kars ve Moskova Antlaşmalarının önemi, günümüze ve geleceğe yansımaları, Karabağ Zaferi ile etkileşimleri ve Nahcivan değerlendirmeleri yapılmaktadır. Elde edilen sonuçlara bağlı olarak günümüz ve geleceğe yönelik düşünceler ve öneriler de geliştirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kars antlaşması, Moskova Antlaşması, Karabağ Zaferi, Nahcivan, Zengezur Koridoru

THE IMPORTANCE OF THE KARS AGREEMENT FOR NAKHCHIVAN AND KARABAKH VICTORY

ABSTRACT

The Treaty of Kars and Moscow Although Turkey had treaties in 1921, they affect the present day. The effort made by Mustafa Kemal Atatürk and his friends to keep Nakhchivan as an autonomous republic dependent on Azerbaijan is very important. The importance of the success achieved as a result of the efforts made at that time was better understood with the Karabakh Victory. In this study, the importance of the Kars and Moscow Treaties, their reflections on the present and the future, their interaction with the Karabakh Victory and Nakhchivan evaluations are made. Depending on the results obtained, thoughts and suggestions for today and the future have also been tried to be developed.

Keywords: Kars Treaty, Moscow Treaty, Karabakh Victory, Nakhchivan, Zengezur Corridor

I. GİRİŞ

Kars Antlaşması Moskova Antlaşması ile beraber Türkiye'nin Kafkasya ve özellikle Nahcivan üzerindeki etki ve ilgisini belgeleyen önemli bir belgedir. Nahcivan muhafaza ettiği konum itibarıyla Türkiye ve Türk dünyası için bir anahtardır. Nahcivan'ın sosyal-ekonomik yönden gelişmesi, güçlenmesi ve "Şarkın Kapısı" olma özelliği Türkiye ve Azerbaycan için çok önemlidir. Diğer taraftan, Nahcivan Özerk Cumhuriyeti, Türk Cumhuriyetleri arasında Türkiye ile fiziki bağlantısı bulunan tek toprağa sahip olması nedeniyle Türkiye için özel bir anlam ve önem taşımaktadır. Nahcivan bir Türk toprağıdır ve burada yaşayan halk ile Türkiye arasında sağlam

¹ Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, kerem@atauni.edu.tr/ORCID: 0000-0002-3159-3289

bağlar vardır. Türkiye'deki gelişmeler Nahcivan'a, Nahcivan'daki gelişmeler de Türkiye'ye kısa sürede yansımaktadır. İşte Moskova ve Kars antlaşmaları Nahcivan ile Türkiye'yi birbirinden ayrılmaz bağlarla birleştirmiştir. Bu doğrultuda 1921 yılında imzalanan Kars Antlaşmasının hem o günkü ortamda hem de günümüzde Azerbaycan ve Türkiye açısından önemli sosyo-ekonomik etkileri olmuştur. Bu çalışma ile Kars Antlaşmasının günümüzde Azerbaycan-Türkiye ilişkileri ve Nahcivan açısından anlam ve önemi sosyo-ekonomik değerlendirmelerle ele alınmaktadır.

II. TÜRKİYE'NİN KAFKASYA SINIRLARINI BELİRLEYEN ANTLAŞMALAR VE KARS ANTLAŞMASI

Türkiye'nin günümüzdeki Kafkasya sınırları aşağıdaki üç antlaşma ile çizilmiş ve kesinleşmiştir (Şimşir; 2011: 403).

- a) 2 Aralık 1920'de Gümrü'de imzalanan Türkiye-Ermenistan Barış Antlaşması (Gümrü Antlaşması),
- b) 16 Mart 1921'de Moskova'da imzalanan Türkiye-Sovyet Rusya Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması (Moskova Antlaşması),
- c) 13 Ekim 1921'de Kars'ta imzalanan Türkiye ile Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan Arasında Dostluk Antlaşması (Kars Antlaşması).

Daha sonraki dönemlerde Ermenistan'ın Kars Antlaşmasını tanımadığına dair vurguları olsa da yaşanan gelişmeler ile bu antlaşmanın en sağlam ve kalıcı belge olduğu sabitlenmiştir.

13 Ekim 1921 tarihinde, Türkiye ile Rusya, Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan arasında imzalanan Kars Antlaşması, Türkiye ile Ermenistan arasında uluslararası düzeyde kabul gören tek metindir. Milli Mücadele Dönemi'nde Türkiye-Rusya ilişkileri 16 Mart 1921'de imzalanan Moskova Antlaşması'yla, Kafkasya'daki ilişkiler ise Kars Antlaşması'yla netlik kazanmıştır (Bolat; 2019: 267). Milli mücadele tarihinde önemli yeri olan Kars antlaşması, tıpkı Lozan Antlaşması'nın Türkiye ile batı dünyası arasındaki ilişkileri yeniden tanzim etmesi gibi Kafkasya'daki ilişkileri de bu antlaşma tanzim etmiştir (Ural; 2009: 175).

Kars Antlaşması ile özerkliği kabul ettirilen ve iki ülkenin tek kara sınırı olan Nahcivan Özerk Cumhuriyeti adeta 1990 sonrasının Kafkasya ve Orta Asya'ya "giriş kapısı" olarak önemli bir rol üstlenmiştir. Bu nedenle, Nahcivan'ın Türkiye için stratejik önemi ekonomik boyutundan daha önde gelen bir konu olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk'ün "Türk Kapısı", Kazım Karabekir Paşa'nın "Şark Kapısı" olarak nitelediği Nahcivan, Türk Cumhuriyetleri arasında Türkiye'yle fiziki bağlantısı bulunan tek toprağa sahip olması nedeniyle özel bir anlam ve önem taşımaktadır (www.naxcivan.cg.mfa.gov.tr). Nahcivan'ın Azerbaycan'a aitliğini Moskova anlaşması (Ysayev-2012, s.350), Türkiye'nin garantörlüğünü ise Kars anlaşması sağlamaktadır (Punsmann-2009, s.3-4).

Moskova Antlaşmasından sonra imzalanan Kars Antlaşması ile Nahcivan'ın sınırları netleştirilmiş ve antlaşmanın süresiz olarak imzalanmasıyla da Nahcivan'ın geleceği için önemli bir adım atılmıştır. Ermenistan temsilcileri de Kars Antlaşmasını imzalayarak Nahcivan sınırları ve statüsünü ihlal etmeyeceği konusunda yükümlülük almıştır (Hacıyev; 2015: 652). Ancak Ermenilerin tarihin her döneminde ve değişik devletlere veya milletlere karşı yaptığı yanlışlarını bu antlaşma konusunda da sık sık ihlal etme girişiminde bulunmuştur. Bu açıdan Kars Antlaşmasını "Nahcivan'ın güvenlik sigortası" olarak değerlendirmek mümkündür.

III. KARS ANTLAŞMASININ GÜNÜMÜZE YANSITTIĞI SOSYO-EKONOMİK ETKİLER

“Moskova Antlaşması’nın 3. maddesine göre Nahcivan, koruyuculuk hakkı hiçbir devlete bırakılmamak kaydıyla Azerbaycan’ın uhdesinde kalacaktır ve Azerbaycan, özerk bir bölge oluşturacaktır”. Bu maddeye göre, Gümrü Antlaşması’nda Nahcivan için belirlenen sınırların korunduğu ve Nahcivan’ın, Türkiye’nin himayesinden çıkarılarak Azerbaycan’a bırakıldığı anlaşılmaktadır (Özarslan; 2016:584).

Kars Anlaşmasının 5. maddesi, “Türkiye Hükümeti ile Ermenistan ve Azerbaycan Sovyetler Hükümetleri işbu Antlaşmanın III sayılı ekinde belirtilen sınırlar içinde olmak üzere, Nahcivan bölgesinin Azerbaycan’ın koruyuculuğunda özerk bir ülke oluşturulması konusunda anlaşmışlardır” şeklindedir (Şimşek; 2016:445). Buna göre Nahcivan’ın Azerbaycan’ın bir parçası olduğu Moskova Antlaşmasından sonra tekrar onaylanmıştır ki, işte bu durum günümüzün bölgedeki gelişmelerini derinden etkilemektedir. Bu antlaşmalar ile Nahcivan’a özerk bölge statüsü verilmekle birlikte bu statünün çerçevesi belirlenmemiştir. Bu durumda, özerkliğin sınırları Azerbaycan tarafından belirlenecektir.

Bu bilgilere göre, Moskova Antlaşması’nın 3. Maddesi ile Kars Antlaşması’nın 5. maddesi, esas itibarıyla birbirlerinin muadilidir ve zamanında kayıt altına alınan ve taahhüt edilen bu hususlar, devletlerin geleceğini önemli oranda etkilemektedir. İşte tarihte yaşanan bu gelişmelerin sosyo-ekonomik etkilerini kısaca şu şekilde özetlemek mümkündür.

Nahcivan’ın Azerbaycan’a bağlı bir toprak parçası olarak kalmasının şu etkileri olmuştur ve olmaya devam etmektedir:

- Nahcivan muhafaza ettiği konum itibarıyla Türkiye ve Türk dünyası için bir anahtardır. Nahcivan’ın sosyal-ekonomik yönden gelişmesi, güçlenmesi ve “Şarkın Kapısı” olma özelliği Türkiye ve Azerbaycan için çok önemlidir.
- Nahcivan Özerk Cumhuriyeti, Türk Cumhuriyetleri arasında Türkiye’yle fiziki bağlantısı bulunan tek toprağa sahip olması nedeniyle Türkiye için özel bir anlam ve önem taşımaktadır.
- Nahcivan bir Türk toprağıdır ve burada yaşayan halk ile Türkiye arasında sağlam bağlar vardır. Türkiye’deki gelişmeler Nahcivan’a, Nahcivan’daki gelişmeler de Türkiye’ye kısa sürede yansımaktadır. Moskova ve Kars anlaşmaları Nahcivan ile Türkiye’yi birbirinden ayrılmaz bağlarla birleştirmiştir denilebilir.
- Nahcivan ile olan ticaret tek başına değil, Azerbaycan ile birlikte değerlendirilmelidir. Çünkü, Nahcivan Özerk bir Cumhuriyettir, ancak Azerbaycan’a ait bir toprak bölümüdür. Bu nedenle, ikisini birbirinden ayrı düşünmek yanlış değerlendirme yapılmasına sebep olacaktır. Bu açıdan bakıldığında, sadece ticari olarak da Azerbaycan’ın Türkiye için anlam ve önemi büyüktür. Türkiye ile Azerbaycan yaklaşık 3 milyar dolarlık bir ticaret hacmine sahiptirler. Yine Azerbaycan’ın ticaret yaptığı ülkeler arasında Türkiye ya birinci veya ikinci sırada yer almaktadır. Bu durum, ticari açıdanda iki ülkenin birbirine bağlılığının önemli bir göstergesidir. Nahcivan bu bağın temelini oluşturmaktadır.

- Türkiye ve Nahcivan tarafında daha önce yaptığımız anket çalışması da bu anlam ve önemi ortaya koymaktadır. Karşılıklı ekonomik çıkar doğrultusunda ticari ilişkiler gerçekleştirmesine rağmen, iki taraf arasında diğer devletler arasındaki ilişkilerde olmayan bağların varlığı da önemle vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda, Türkiye tarafındakilere Nahcivan denilince akıllarına gelen kelimeler sorulduğunda; “kardeşlik, dostluk, yakınlık” kelimeleri vurgulanmaktadır. Yine Nahcivan tarafındakilere Türkiye denilince akıllarına gelen kelimeler sorulduğunda da; “Dostluk, Atatürk ve kardeşlik” kelimelerinin gelmesi iki ülke arasında ticaretin ötesinde bir bağ olduğunun göstergesidir. 27 Eylül 2020 tarihinde Ermenilerin işgal ettikleri Karabağ topraklarında Azerbaycan halkına ve askerlerine saldırması karşısında Türkiye ve Azerbaycan’ın gösterdiği ortak tepki ve verdikleri cevap da anket sonuçlarının anlam ve önemini doğrulamaktadır.
- Moskova Anlaşması’nın (16 Mart 1921) müzakerelerinin devam ettiği dönemde Nahcivan’ın Rusya’ya giden heyette yer alan Yusuf Kemal Bey, Ankara’dan ayrılmadan bir gün önce (13 Aralık 1921) Mustafa Kemal Paşa ile görüşerek Rusların Nahcivan üzerinde ısrar etmeleri durumunda ne yapmaları gerektiğini sorar; bunun üzerine Mustafa Kemal Atatürk “Nahcivan Türk Kapısıdır. Bu hususu nazar-ı itibara alarak elinizden geleni yapınız” der. Yusuf Kemal Bey anlaşmayla Nahcivan’ın Azerbaycan’a bağlandığını Mustafa Kemal Atatürk’e bildirince Atatürk; “Yusuf Kemal Bey! Kapımız mevcudiyetini muhafaza ediyor, bizim için mühim olan budur” şeklinde memnuniyetini bildirmiştir (Atnur; 2001: 439-441). Buna ilaveten İran ile toprak mübadelesi yaparak İğdır ili Aralık ilçesi sınırlarında kalan devlet üretme çiftliği arazisini alıp Türkiye ile Nahcivan arasında kara bağlantısı kurması, Mustafa Kemal Atatürk’ün hem Nahcivan’a verdiği önemi göstermekte hem de Türk Dünyası ile bugünlerde yaşadığımız bağlantı kurma çabalarını o zamandan görüp önemsediyini göstermektedir.
- 1991’de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği dağılınca bu antlaşmalar sayesinde Ermenilerin Nahcivan’ı işgal etmesi önlenmiştir.
- Nahcivan’ın Türkiye ile kara sınırının olması, Türkiye ve Azerbaycan’ın 44 günlük Karabağ Savaşı sonrası geleceklerinde en önemli etken olacağını göstermektedir. Çünkü Zengezur Koridorunun açılmasıyla Türkiye ile Azerbaycan’ın doğrudan birbirlerine bağlanması gerçekleşecektir ki, bu iki ülke ticaretinin yaklaşık 10 milyar dolara çıkmasını ve başta Türk Dünyası olmak üzere diğer devletler nezdindeki itibarlarının artmasına bağlı olarak milyarlarca dolarlık kazançlarının ve siyasi güçlenmelerinin sebebi olacaktır.
- Zengezur Koridorunun açılmasıyla Kars antlaşmasının 1921 yılında içerdiği kapsamının önemi bir kez daha ortaya çıkacaktır. Böylece Türkiye’nin Kafkasya ve Orta Asya ile doğrudan kara yoluyla bağlantısı başlayacaktır ki, bu özellikle Türk Dünyası açısından “bölgede yeni bir çağın başlaması”, bölgesel ve uluslararası düzeyde de barış, huzur ve refah artışına katkı yapacak bir gelişme olacaktır. Kars Antlaşmasının bu etkilerinin diğer bir sonucu da

Türkiye-Ermenistan sınır kapılarının açılmasının gündeme gelmesi olacaktır. Ancak bunun olması için hem Zengezur koridorunun sorunsuz bir şekilde açılması hem de Ermenistan'ın Türkiye ve Azerbaycan'a karşı yürüttüğü yanlış politikalarından vazgeçmesi gerekmektedir.

IV. SONUÇ VE ÖNERİLER

Moskova ve Kars Antlaşmaları sayesinde Türkiye ve Azerbaycan'ın temel bağlantı noktası olan Nahcivan Özerk Cumhuriyetinin bugünkü statüsü korunabilmiş ve bölgedeki mevcut gelişmeler ve gelecekte ortaya çıkabilecek gelişmelere bağlı olarak hem Türkiye'nin hem de Azerbaycan'ın strateji ve planlarını şekillendirmeleri gerekmektedir. Bu doğrultuda iki kardeş ülkenin aşağıdaki çalışmalar üzerinde yoğunlaşmaları geleceği şekillendirme açısından önem arz etmektedir.

- Karşılıklı olmak kaydıyla Türkiye-Nahcivan arasındaki giriş-çıkışlarda vergi, fon vb. konularda kolaylıklar sağlanmalıdır. Bu sayede ticari, turizm, eğitim ve sağlık gibi konularda işbirliği artırılmalıdır.
- Türkiye-Azerbaycan ortaklığında “Bilim, Teknoloji ve Uzay çalışmaları” üzerinde yoğunlaşan ortak bir üniversite kurularak iki ülke potansiyelinin birlikte değerlendirilmesi sağlanmalıdır. Bu üniversite Türkiye'nin Iğdır ilinde veya Nahcivan'da olabileceği gibi başkentlerin birisinde de kurulabilir. Bu üniversite, gelişmiş ülkelerin ileri düzeyde araştırma yapan üniversiteleri özelliğinde organize edilmelidir. Bu olamıyorsa hiç olmazsa Azerbaycanlı ve Türkiyeli gençlerin “teknoloji geliştirme merkezi” şeklinde bir düzenleme ile ortak bir araştırma alanı mutlaka oluşturulmalı ve özellikle savunma sanayinde yoğunlaşan çalışmalar ilerletilmelidir. Türkiye'nin bu konuda katettiği aşama ciddi bir rehber olacaktır.
- İki ülke ilişkilerinin değerlendirilmesinde her iki tarafında ısrarla vurguladığı; dostluk ve kardeşlik bağlarının göz ardı edilmeyerek Ermenistan'a yönelik politikalar oluşturulmalıdır.
- Zengezur koridorunun bir an önce açılması için Rusya'ya baskı yapılmalı ve etkin stratejiler geliştirilerek uygulanmalıdır. Aynı şekilde Kars-Iğdır-Nahcivan Demiryolu ivedilikle tamamlanmalıdır. Bu hem ekonomik, hem siyasi hem de savunma amaçlı gereklidir. Uzun dönemde Aşgabat'a bağlanacaktır.
- Savaş sonrası Karabağ'a yönelik ciddi bir turizm talebi olacaktır. Türkiye ve Azerbaycan hem Karabağ'a yönelik turizm talebini değerlendirmede hem de sınır bölgelerde ortak projeler üzerinde çalışabilir. Örneğin, Ağrı Dağı'nın turizm açısından değerlendirilmesi çalışmalarına Nahcivan'da dahil edilerek ortak kazanç yolları oluşturulabilir.
- Sınırdaki serbest bölge oluşturulmalı ve özellikle bu bölgede “sağlık serbest bölgesi” üzerinde çalışılmalıdır.
- Türkiye ve Azerbaycan “Kafkasya Ticaret Birliği” kurulması ve Nahcivan ile Iğdır veya Kars'ın merkez yapılması konusunda çalışmalara başlamalıdır.
- Yakın gelecekte ise konuşulacak en önemli konunun Türkiye-Ermenistan sınır kapılarının açılması konusu olabilecektir. Bu konuda da geç kalınmadan etkili

stratejiler geliştirilmesi gerekmektedir. Ermenistan, ekonomisinin istikrara kavuşması ve halkının sefaletten kurtularak refah düzeyinin yükseltilmesinin tek çaresinin bölgedeki işgalci ve saldırgan tutumundan vazgeçmesi ve Türkiye ve Azerbaycan ile iyi geçinmesinde olduğunu anlaması durumunda ise bu bölgede gelecekte hem ticari ilişkiler gelişecek hem de barış ortamı sağlanabilecektir.

- Hem Azerbaycan hem de Türkiye’de oluşan devlet-halk bütünleşmesi olarak sonuç veren Karabağ Zaferi’nin sağladığı “toplumsal sosyal sermaye” gücü üretime dönük olarak etkinleştirilmelidir. Özellikle bu tür kararların hızlı uygulanması gerekmektedir. Çünkü için de yaşadığımız 21. yy’ın en önemli özelliği, “satranç oyunu” gibi yavaş değil, “bilgisayar oyunu” gibi hızlı hareket edip, üretimi şekillendirmeyi gerektirmektedir.
- Günümüz itibarıyla Macaristan hariç olmak üzere Türk Dünyası arasında gerçekleşen ticaret hacmi yaklaşık 16 milyar dolar, Macaristan da katılınca bu rakam 19 milyar dolar olmaktadır (Hesenova: 2020). İşte bu ve gelecekte daha da artacak potansiyelin geçiş güzergahı Nahcivan olabilecektir. Bu nedenle, Nahcivan-Azerbaycan koridorunun hiçbir şekilde kapanmayacağı uygun bir strateji ile açılması ve düşünülen planların şimdiden etkinleştirilmesi önemli olacaktır.
- Zengezur Koridorunun Ermenistan’dan verdiği zararların karşılığı olarak savaş tazminatı olarak alınması konusunda baskılar artırılmalıdır.
- Kars-Iğdır-Nahcivan demiryolu bir an önce tamamlanmalıdır. Böylece, Türkiye ve Nahcivan kara bağlantısına ilaveten demir bir bağ ile de birbirine bağlanarak Azerbaycan ile olan ilişkilerin daha da artmasında anahtar rol oynayacaklardır.
- Karabağ Savaşı bir kez daha göstermiştir ki, bilimin öncülüğünde gerçekleştirilen çalışmalarla üstünlük sağlanabilmektedir (SİHA ve İHA üretimi gibi). Bundan sonraki süreçte Türkiye ve Azerbaycan; Hz. Ali’nin “İlim servetten üstündür. Çünkü sen serveti korursun; oysa ilim seni korur” sözü gereği ilmin öncülüğünde iktisadi, siyasi ve toplumsal gelişim ve değişimlerini planlamalıdır.
- Demiryolu bağlantısına ilaveten Iğdır-Fuzuli, Iğdır-Bakü, Iğdır-Gence, Kars-Bakü, Kars-Gence, Erzurum-Bakü, Erzurum-Fuzuli gibi uygun olan uçak seferlerinin oluşturulması, yaşanan gelişmeleri ve gelecekteki amaçları destekleyen uygulamalardan olacaktır.

KAYNAKÇA

Arslan, Nebahat (2008), Birinci Dünya Savaşında Türkiye’deki Rus Savaş Esirleri, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, ss: 294-298.

Atnur, İbrahim Ethem (2001), Osmanlı Yönetiminden Sovyet Yönetimine Kadar Nahçıvan: 1918-1921; Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Bedir, Serap, Dilek Özdemir ve Kerem Karabulut (2015), Türkiye İle Nahcivan Arasındaki Sosyo-Ekonomik İlişkilerin Analizi, I. Uluslararası Iğdır Sempozyumu, Iğdır.

Bolat, Mehmet Ali (2019), Yeni Türkiye İçin Kars Antlaşmasının Önemi, ADAM AKADEMİ, 9/2 ss:267-306.

- Hacıyev, İsmail (2015), Ermenilerin Nahçıvan İddiaları: Hayal ve Gerçekler, Yeni Türkiye, Kafkaslar Özel Sayısı, VI. Cilt, Yıl: 21, Sayı: 76, Temmuz-Aralık 2015, ss.640-655.
- Hesenova, Sevinç (2020), Qarabağın Azad Edilmesinin Türk Dünyasına İktisadi Tesiri, Bakü Devlet İktisat Üniversitesi tarafından 20.11.2020 tarihinde online düzenlenen program.
- Özarслан, Bahadır Bumin, Bir Özerk Cumhuriyet Örneği Olarak Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, I. Milletlerarası Türkiye-Azerbaycan Münasebetleri Sempozyumu, 12-14 Mayıs 2016, Kastamonu. ss. 578-590.
- Punsmann B.G. (2009), Türkiye-Ermenistan Uzlaşma Sürecinde Nahcivan Üzerindeki Ablukanın Kaldırılması İçin Öneri, TEPAV Politika Notu.
- Şimşek, Oğuz (2016), Tarihi ve Coğrafi Özellikleri Bakımından Türkiye–Azerbaycan Sınırı, I. Milletlerarası Türkiye-Azerbaycan Münasebetleri Sempozyumu, 12-14 Mayıs 2016, Kastamonu.
- Şimşir, Bilal (2011), Azerbaycan –Azerbaycan’ın Yeniden Doğuş Sürecinde Türkiye-Azerbaycan İlişkileri-, Bilgi Yayınevi, İstanbul. ss. 440-451.
- Ural, Selçuk (2009), Moskova Antlaşması’ndan Kars Antlaşması’na Türkiye’nin Kafkasya Politikası, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 4, Sonbahar, ss. 175-214.
- Ysayev E. (2012) “Azerbaycan-Türkiye Tarihi-Siyasi İlişkilerinde Nahcivan”, Kardelen Dergisi, Sayı:71.
- <http://nahcivan.bk.mfa.gov.tr/>